

Kieltemme tutkimuksen ja tutkijantekojen historiaa

MIKKO KORHONEN *Finno-Ugrian language studies in Finland 1828–1918*. (Sarjassa *The History of Learning and Science in Finland 1828—1918*.) Societas Scientiarum Fennica, Helsinki 1986. 226 s. + 2 karttaliitettä.

Suomen Tiedeseuran laaja julkaisusarja, jossa tieteen ja tutkimuksen historiaa kartoitetaan tieteenaloittain vanhimman yliopistomme Helsinkiin-siirrosta maamme itsenäistymiseen saakka, on äskettäin täydentynyt tietoisalla ja tarpeellisella teoksella: viime vuonna ilmestynyt Mikko Korhosen kirja käsittelee suomalais-ugrilaisten kielten tutkimuksen historiaa Suomessa vuoteen 1918 asti. »Puhtaana» tutkimushistoriana kirja on ensimmäisiä alallaan ja varmastikin tähän asti ilmestyneistä laajin. Tähänastiset suomalaisen fennougristiikan historiaa koskevat esityksethän ovat lähinnä olleet joko yksityisten tutkijoiden elämää ja tuotantoa käsitteleviä, enimmäkseen pienehköjä tutkielmia tai sitten suppeita tiivistelmiä »suomalaisen kielen-tutkinnon» (jonka vaiheita August Ahlqvist vuonna 1863 virkaanastujaisesityksessään käsitteli) saavutuksista.

»Suomalais-ugrilaisten kielten tutkimus» on tässä kirjassa ymmärretty koko rehellisessä ja laajassa merkityksessään (itse asiassa hieman laajennetussakin, koska sijansa ovat saaneet myös samojedikielten tutkijat saavutuksineen). Etä- ja lähisukukielten tutkimuksen ohella, oikeastaan runsaammin ja keskeisempinäkin, on nimittäin esitelty varsinaisen fennistiikan vaiheita, siis suomen kielen sanakirjojen ja kielioppien kehitystä, kirjakielen kehittämistä ja huoltoa, suomen murteiden, nimistön ja vanhan kirjasuomen tutkimusta. Korhonen tähden-tää kuitenkin, että fennistiikka ja muiden suomensukuisten kielten alkuaan yleensä historiallisvaltainen tutkimus (vertaileva t. historiallinen fennougris-

tiikka, uralistiikka) erosivat kahdeksi päälinjaksi jo viimeisen polyhistorin Porthanin jälkeen, siis paljon ennen suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen professuurin perustamista vuonna 1892. Vaikka tarkkaa rajaa näiden tieteenhaarojen välille ei voikaan vetää, jo viime vuosisadan tutkijoista useimmat keskittyvät selvästi joko suomeen tai sen sukukieliin.

Otsikon vuosilukuihin on teoksessa suhtauduttu väistämättömän väljästi. Niiden rajaamaa aikaa, keisarillisen Aleksanterin yliopiston aikakautta, edeltää kolmisenkymmentä sivua käsittävä, siis varsin mittava ja silti keskitetty tiivistelmä historiallisesta taustasta. Puheeksi tulevat vanhimmat suomen kieltä koskevat maininnat, ensimmäiset kirjalliset kielenmuistomerkit, Turun akatemian toiminta sekä — mikä kiintoisinta — ensimmäiset suomen kielen sanakirjat, kuvaukset ja kieliopit. Kannattaa huomata, että kielioppien historian yhteydessä on tiiviisti referoitu myös viime aikojen tutkijoiden käymää keskustelua suomen sijajärjestelmän latinalaismallisen kuvaustavan vaiheista ja syistä. Samaa »Historiallista taustaa» -kappaleeseen on mahdutettu paljon muutakin: saamen kielen harrastuksen alku, ajalle luonteenomaisella innolla laaditut vertailut suomen ja heprean, kreikan tai latinan kesken ja se niistä riippumatta vähitellen tapahtunut kehitys, joka lopulta johti oikeaan käsitykseen suomalais-ugrilaisten kielten keskinäisestä yhteenkuuluvuudesta. — Yhtä vapaasti ei tietenkään ole kohdeltu jälkimmäistä aikarajaa, vuotta 1918, mutta lyhyesti on toki todettu sellaiset merkittävät seikat kuin esimerkiksi E. N. Setälän sotien jälkeisiin vuosikymmeniin saakka ulottunut vaikutus fennistiikassa ja suurelta osin hänen käynnistämänsä pitkäaikaiset kielenkeruu- ja sanakirjahankkeet.

Kirjassa sen otsikon mukaan varsinaisesti käsiteltävän aikavälin Korhonen jakaa osin aikajärjestyksen, osin sisällön pohjalta kolmeen suureen lukuun. En-

simmäinen on otsikoitu »Varhaiset komparativistit ja suomen kielen juurten etsintä», toinen käsittelee suomen kielen nousua, Lönnrotin ja Ahlqvistin aikaa, ja kolmas nuorgrammatiikan kautta. Kirjoittaja on teoksensa valtaisa tietomäärää jäsentäessään pyrkinyt tuomaan esiin komeita kokonaisuuksia. Niitä ovat Suomen tieteen sisäiset tapahtumat: tieteenparadigman — vai pitäisikö puhua Korhosen toisaalla käyttämällä termillä »skienteemeistä»? — vaihdokset. Mutta niitä ovat myös laajemmat vaikutusyhteydet: Euroopan kielitieteen kulloisetkin suuntaukset, kielipolitiikan vaikutus suomen kielen asemaan ja harrastukseen sekä tietenkin suuret vaikuttajayksilöt ja -järjestöt.

1700- ja 1800-luvun vaihteen varhaiskomparativismi — jonka edustajina ansiokkaimpien joukossa ja edellä aikaansa olivat muuten juuri vertailevan fennougriistiikan uranuurtajat Gyarmathi ja Sajnovics! — sai Suomessa ensimmäiseksi edustajakseen A. J. Sjögrenin, sittemmin Pietarin akateemikon, itämerensuomen ja syrjäänin tutkijan. Sjögren on ensimmäinen kymmenkunnasta Korhosen teoksessa oman lukunsa saaneesta tutkijasta. Näiden kaikkien elämäntaiheet, tutkimukset, matkat ja muu toiminta esitetään tiiviisti aikajärjestyksessä, ja tarkastelun loppuun Korhonen on liittänyt kriittisen tiivistelmän tutkijan elämäntyöstä. — Toinen varhaiskomparativistisen kauden suurhahmo Korhosen esityksessä on M. A. Castrén, jonka elinaikaan liittyy myös suomen kielen professuurin perustaminen. Castrénista tuli sen ensimmäinen haltija 1851.

Lönnrotin ja Ahlqvistin ajasta kertovaan lukuun kuuluvat, näiden merkkiahmojen elämäntyön ohella, tuon suomen kielen nousukauden yleisemmätkin ilmiöt. Korhonen käsittelee omissa luvuissaan murteiden taistelua, suomen kielen aseman vahvistumista kielipoliittisten toimien ja julkaisutoiminnan nousun ansiosta sekä uudissanojen luontia ja kielen normitusta. Aika toi myötään

lukuisia suomen kielioppeja ja sanakirjoja sekä suppeahkoja suomen murteiden tutkimuksia, joista Korhonen esittää lyhyet luonnehdinnat. Castrénin ohella muiden suomalais-ugrilaisten kielten tutkijoista on laajahkosti käsitelty mm. originellia D. E. D. Europaeusta, suomalaisen hungarologian isää Oskar Blomstedtia ja Suomalais-ugrilaisen Seuran perustajaa indoeuropeisti ja etymologi Otto Donneria.

Tieteenalamme historian uuden perusteoksen ehkä innostavinta ja omaperäisintä antia on sen viimeinen, nuogrammatiikan kautta käsittelevä osa. Tämä kausihan alkoi voimakkaana murroksena kielitieteellisessä ajattelussa, sen aikana tehtiin aiempaa monin verroin enemmän arvonsa yhä säilyttäneitä — jos kohta sittemmin vanhentunuttakin — tutkimustyötä, ja sen vaikutukset ulotuivat niin kutsuttuna myöhäisnuogrammaattisena suuntauksena fennistiikassa ainakin 1960-luvulle saakka. Varmaan juuri viimeksi mainitusta syystä ei myöskään aika ole vielä kovin kauan ollut kypsä sellaiseen nuogrammaattisuuden kauden kokoavaan arviointiin, jonka Korhonen nyt esittää. Hän toteaa suomalaiselle nuogrammaattisuudelle ominaisiksi kaikki tämän tieteensunnan tyypilliset piirteet: äännehistorian keskeisyyden, laajojen murreaineistojen keruun ja tutkimuksen tukeutumisen näihin aineistoihin, transkriptiossa ilmenevän pyrkimyksen äärimmäiseen foneettiseen tarkkuuteen sekä yleisenä asenne- taustana jopa teoriaa vierovan jyrkän positivistisuuden. Samalla ilmenee, miten huomattavaa edistystä nuogrammaattisuuden tulo merkitsi: kielitiede eriytyi selvästi omaksi tieteenalaksi, jolle pyrittiin luomaan täsmällinen ja moderni teoriapohja ja tarkat metodit. Mielenkiintoista on, miten Korhonen vertailee tätä paradigmanvaihdosta Thomas Kuhnin tunnettuihin esityksiin tieteenhistorian mekanismeista. Setäläinen nuogrammaattisuus täyttää Korhosen mukaan jokseenkin kaikki Tho-

mas Kuhnin »normaalitieteen» kriteerit, joskaan nuogrammaattisuuden tuloa ei voida täysin verrata Kuhnin käsityksiin tieteen vallankumouksista.

Nuogrammaattisuuden kauteen liittyy olennaisesti myös se yleinen talouden ja sivistyselämän koheneminen, joka Suomessa jatkui yhtä mittaa ensimmäiseen maailmansotaan saakka. Harrastus kasvoi, yliopistossa lisääntyivät laajassa mielessä fennougristiset oppituolit (fennougristiikan professuuri perustettiin 1892, suomalaisen ja vertailevan kansanrunoudentutkimuksen 1908, myöhemmin vielä suomalais-ugrilaisen kansatieteen ja kotimaisen kirjallisuuden professuurit) ja muukin opetushenkilökunta. Ansaitsemansa arvonsa saa Korhosen teoksessa myös 1883 perustettu Suomalais-ugrilainen Seura, jonka keräyttämät aineistot ja julkaisutoiminta ovat vieläkin olennaisen tärkeitä.

Keskushahmoja nuogrammatiikan kautta koskevassa luvussa ovat opettaja ja oppilas, sittemmin kiistakumppanukset ja tieteenparadigman vaihdoksen ruumiillistajat Arvid Genetz ja E. N. Setälä. Monipuolisten fennougrististen ansioidensa ohella runoilijana, pedagogina ja poliitikkona tunnettua Genetziä Korhonen luonnehtii »konservatiiviseksi pioneeriksi». Hänen näkemyksensä tuntuivat aikoinaan vanhentuneilta, nykyään taas niissä voidaan nähdä hätkähdyttävän raikasta uusien teorioiden ennakointia. Genetzin rehabilitoinnin aloitti, kuten tunnettua, Erkki Itkonen 1930-luvulla, osoittamalla ennen kaikkea hänen vokaalihistorialliset teoriansa kiistattoman päteviksi Setälän astevaihteluoletusten rinnalla. Korhonen on puolestaan kiinnittänyt huomiota Genetzin kuolanlapin sanakirjan aikoinaan ankaraasti arvosteltuihin hakusana-abstraktioihin, joiden voi itse asiassa nähdä edustavan syvällistä lingvististä näkemystä, rohkean morfofonemaattista otetta. — E. N. Setälä, tutkija, koulukunnan luoja ja — Korhosen mukaan tärkeimmältä työpanokseltaan — tieteen organisaatto-

ri, on saanut vielä Genetzinkin osuutta laajemman käsittelyn, jossa tulevat puheeksi myös hänen ideoimansa ja käynnistämänsä laajat tutkimus- ja julkaisu-hankkeet.

Nuogrammatiikan kauden fenno-ugristisia merkkisaavutuksia olivat sukukansojemme maille tehdyt suuret tutkimusmatkat, joilla koottiin laajoja ja arvokkaita, näihin päiviin saakka tutkimusta innoittaneita aineistoja. Ne on selostettu omassa mykistävän asiapitoisessa luvussaan. Tuona tiiviinä keruukautena ja sen jälkeen ansioituneista fenno-ugristeista kaikkein laajimmin käsitellään Heikki Paasosta, Yrjö Wichmannia, K. F. Karjalaista ja Artturi Kannistoa. Teoksen päättävät katsaukset nuogrammaattisuuden kautena harjoitettuun suomen kielen ja itämerensuomalaisten kielten tutkimukseen, leksikografiaan sekä vanhan kirjasuomen ja nimistön tutkimukseen.

Jos tähänastinen selostukseni Korhosen kirjan sisällöstä on vaikuttanut hengästyneeltä, se johtuu teoksen valtavasta asiasisällöstä. Kirja antaa jokaiselle jotakin: rohkeiden tietehistoriallisten linjanhahmotusten ohessa on yksityiskohtaiset selostukset mm. merkittävistä professuurien täyttökiistoista, uusien tulkintojen rinnalla on runsaasti hyödynnetty tähänastista tutkimusta, oppiriitojen ja tieteellisten uudistusten yhteydessä esitellään lyhyesti koko Euroopan kielitieteen kulloisetkin suuntauukset, kielipoliittisten ratkaisujen taustana Suomen yleistä historiaa — kuten teokselle aiotun kansainvälisen lukijakunnan kannalta oikein onkin. Tutkijoiden elämäntyön arvioinnin lisäksi selostetaan heidän elämänvaiheensa yksityiskohtaisen kronologisesti, ja sukukansojen pariin tehtyjä tutkimusmatkoja lukija saa seurata melkein-

pä päivämäärittäin ja kylittäin. (Soisi kyllä, että teoksen liitteenä olevan Suomen murrekartan sekä tutun »Geographical distribution of Uralic languages» -kartan lisäksi, jossa tunnetusti on erinäisiä virheitäkin, tutkimusmatkoista olisi yksityiskohtaisemmat kartat.)

Kenties elähdyttävintä ainakin suomalaiselle lukijalle on se rohkeus, jolla kielentutkimuksemme tienraivaajien tuotannosta etsitään aikaansa edellä olevia näkemyksiä — kirjan Genetz-osa lienee tästä paras esimerkki. (Kuten viimekeväisillä Kielitieteen päivillä käyneet Kalevi Wiikin esitelmästä muistavat, ei generatiivisten abstraktioiden etsiskely suomalaisen kieliopin historiasta ole mitenkään mieletöntä, saati hedelmätöntä puuhaa.) On rohkaisevaa ajatella meillä jo päästyn niin pitkälle, että omaa tutkimusperinnettä pystytään ajattelemaan pitkänä, kestäväenä linjana, ilman turhaa alemmuudentuntoa ja ilman sellaisia harhakäsityksiä, että menneisyys — siis jotakin tiettyä uudistusta edeltänyt menneisyys! — on ollut toivottoman pimeyden aikaa.

Kun tavoitellaan tarkkuutta ja runsautta, kuten tällaisessa toisaalta kaikelle tähänastiselle rakentavassa, toisaalta urauurtavassa teoksessa tuleekin, on oltava Mikko Korhosen kaltainen suurten synteisien tekijä ja näkijä, etteivät tietojen tulvaan tukehtuisi sekä kirjoittaja että viimeistään lukija. Teos ei ehkä lopulta ole kaikkein keveintä iltalukemista etenkin kansainväliselle lukijakunnalle, jos nauttiminen ei vaikeaa olisikaan, sullatteleminen ainakin vie aikaa! Syy ei kuitenkaan ole kirjoittajan. »Finnougric language studies in Finland 1828—1918» on alansa perusteos.

JOHANNA LAAKSO